

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

УДК 168.522

*Герчанівська Поліна Евальдівна,
доктор культурології, професор
Національної академії керівних
кадрів культури і мистецтв
nikipolly@hotmail.com*

СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Мета роботи полягає у розкритті методологічного потенціалу структурного аналізу культурних феноменів для активізації пошуку сучасних технологій культурологічного дослідження. **Методологія.** Концептуальним методологічним ядром дослідження є компаративний аналіз теоретико-методологічного інструментарію структурного аналізу. Це дозволяє розкрити загальне та особливе структурного методу дослідження (як універсальної аналітичної моделі) та його модифікацій, а також виявити особливості їх використання в культурології. **Наукова новизна.** Наукова новизна роботи полягає в концептуалізації структурного аналізу та осмисленні його в ракурсі культурологічних проблем. Концепція ґрунтується на таких методологічних парадигмах: культура є сукупністю знакових систем і культурних текстів; культурний об'єкт є системою з іманентною структурою; реалізація структурного методу потребує чіткої демаркації поля дослідження. На підставі порівняльного аналізу модифікацій моделі структурного методу дослідження виявлені: їх специфіка, мета, завдання, алгоритм та демаркаційні лінії поля дослідження. Простежені постмодерністські тенденції у структурному аналізі сучасної культурології. **Висновки.** Обґрунтована наукова доцільність використання структурного методу (з його модифікаціями) у культурологічному дослідженні. Наведені у статті теоретико-методологічні матриці вводять у сферу структурного аналізу культурології, детермінуючи пошук нових шляхів дослідження культурних феноменів.

Ключові слова: структурний аналіз, структурно-семиотичний метод, структурно-текстовий метод, структурно-функціональний метод, структурно-типологічний метод, структурний психоаналіз, діалогічний підхід, інтертекст.

Герчановская Полина Эвальдовна, доктор культурологии, профессор Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств

Структурный анализ: культурологический аспект

Цель работы состоит в раскрытии методологического потенциала структурного анализа культурных феноменов для активизации поиска современных технологий культурологического исследования. **Методология.** Концептуальным методологическим ядром исследования является компаративный анализ теоретико-методологического инструментария структурного анализа. Это позволяет раскрыть общее и особенное структурного метода (как универсальной методологической модели) и его модификаций, а также выявить особенности их применения в культурологии. **Научная новизна.** Научная новизна работы состоит в концептуализации структурного анализа и осмыслении его в ракурсе культурологических проблем. Концепция основана на таких парадигмах: культура является совокупностью знаковых систем и культурных текстов; культурный объект является системой с имманентной структурой; реализация структурного метода требует четкой демаркации поля исследования. На основе сравнительного анализа модификаций модели структурного метода исследования выявлены: их специфика, цель, задачи, алгоритм и демаркационные линии поля исследования. **Выводы.** Обоснована научная целесообразность использования структурного метода (с его модификациями) в культурологическом исследовании. Приведенные в статье теоретико-методологические матрицы вводят в сферу структурного анализа культурологии, детерминируя поиск новых путей исследования культурных феноменов.

Ключевые слова: структурный анализ, структурно-семиотический метод, структурно-текстовый метод, структурно-функциональный метод, структурно-типологический метод, структурный психоанализ, диалогический подход, интертекст.

Gerchanivska Polina, D.Sc. in Cultural studies, professor, The National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts

Structural analysis: culturological aspect

Purpose of Article. The aim of the work is to reveal the methodological potential of the structural analysis of cultural phenomena to intensify the search of modern technologies of Cultural studies. The conceptual methodological core of the research is the comparative analysis of the theoretical and methodological tools of structural analysis. **Methodology.** The comparative analysis of the theoretical and methodological tools of structural analysis is the conceptual methodological core of the research. It allows to reveal general and specific properties of the structural method (as a universal methodological model) and its modifications as well as to identify the features of their application in cultural

studies. **Scientific novelty.** Scientific novelty of work consists in the conceptualization of the structural analysis and understanding it in a foreshortening of culturological problems. The concept is based on such paradigms as culture is a set of symbolic systems and cultural texts; cultural object is a system with an immanent structure; the implementation of the structural method requires a clear demarcation of the research field. The specificity, goal, objectives, algorithm and demarcation lines of field of research are identified on the basis of a comparative analysis of modifications of structural method of research. Postmodern trends were studied in the structural analysis of contemporary culture. **Conclusions.** The feasibility of using of the structural method (with its modifications) in studies of cultural phenomena has been proven scientifically. Theoretical and methodological matrices, which are given in the article, introduce us the sphere of the structural analysis of cultural studies, stimulating the search of new ways to study cultural phenomena.

Keywords: structural analysis, structural-semiotic method, structural-textual method, structural-functional method, structural-typological method, a structural analysis, dialogical approach intertext.

Актуальність теми дослідження. В останні десятиліття спостерігається тенденція зростання наукових теорій і гіпотез, що внесли важливі зміни у концептуальну схему культурології. На тлі суттєвого оновлення наукових парадигм у зазначеній науковій сфері зберігається дуже низький рівень методологічної культури, котра завжди була головним механізмом руху науки. Для подолання цієї ситуації важлива не лише реанімація методологічних традицій у вивченні культури, а й розробка якісно нових дослідницьких технологій, які б забезпечили потреби наукової практики.

Мета дослідження. Метою роботи є розкриття методологічного потенціалу структурного аналізу культурних феноменів для активізації пошуку сучасних технологій культурологічного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Методологія структурного дослідження є сукупністю структурного методу та його модифікацій (структурно-функціонального, структурно-типологічного, структурно-психологічного методів), підходів, методів та процедур, пов'язаних із вивченням архітектоники певного об'єкта та внутрішніх зв'язків його складових. Основою методології дослідження є структурний метод. Виникнувши на ґрунті структурної лінгвістики, він був перенесений у середині ХХ ст. у широке поле соціогуманітарних наук.

Перш, ніж здійснити культурологічну характеристику структурного методу, розкриємо зміст терміну «структура», що у нашому дослідженні стає основною методологічною координатою. У культурологічному контексті термін «структура» визначається як стійка сукупність елементів культурного об'єкта та зв'язків між ними, що забезпечує його цілісність. У цьому ракурсі структурний метод ґрунтується на трьох основних вихідних твердженнях: по-перше, культура є сукупністю знакових систем і культурних текстів; по-друге, культурний об'єкт є системою з іманентною структурою; по-третє, реалізація структурного методу потребує чіткої демаркації поля дослідження.

У рамках першого твердження простежуються дві дослідницькі тенденції: «Одна з них сходиться до Пірс-Моррісу й виходить з поняття знака як першоелемента всякої семіотичної системи. Друга ґрунтується на тезах Сосюра й Празької школи й кладе в основу антиномію мови та мовлення (тексту)» [9, 11]. Якщо перша вказує на центрованість структурної методології навколо понять знак і знакова система, то інша – на її текстоцентричність. Ключовими поняттями структурного аналізу стають знак, текст й інтертекст.

Поняття текст має варіативний характер, у загальному сенсі воно означає послідовність знаків, що зв'язані між собою. Початкові визначення тексту, що спиралися на традицію соссюрівської лінгвістики, підкреслювали його єдину сигнальну природу; текст розглядався як автономна однорідна реальність (висловлювання однією мовою). У контексті постмодерністського світобачення, однорідності тексту була протиставлена його гетерогенність, неоднорідність, однозначному прочитанню тексту – змістова множинність, упорядкованості структури – її децентрація, стаціі структурного комплексу – його динаміка. Як визначає Ю.Лотман, «текст постає перед нами не як реалізація повідомлення якоюсь однією мовою, а як складна конструкція, що зберігає різноманітні коди й здатна трансформувати одержувані повідомлення та породжувати нові» [9, 132]. На перший план виходить поняття інтертекстуальності.

Термін інтертекстуальність, введений у науковий обіг теоретиком французького постструктуралізму Ю. Крістевою, означає особливі діалогічні відношення текстів, які будуються як мозаїка цитат: «Будь-який текст є пермутацією¹ інших текстів, інтертекстуальність; у просторі того чи іншого тексту перехрещуються й нейтралізують один одного кілька висловлювань, взятих з інших текстів» [6, 136]. «Текст в тексті» [9] – так характеризує Ю. Лотман цей феномен. Розвиваючи ідеї Ю. Крістевої, Р. Барт писав, що будь-який текст «суцільно зітканий із цитат, які відсилають до тисяч культурних джерел» [1, 388]; «все це – мови культури, старі й нові, які проходять крізь текст і створюють потужну стереофонію» [1, 418].

Отже, інтертекст є результатом суміщення певного тексту з матрицею культурних текстів (цитат), які належать до різних ціннісних шкал та різних хронотопів, що викликає трансформацію його змісту. У цьому ракурсі код стає ключем до розуміння певного типу культури, без знання котрого інтертекст виявиться закритим, незрозумілим.

Звернемося до іншої вихідної культурологічної парадигми, що стосується іманентної структури об'єкта. Завдання дослідника полягає в тому, щоб ідентифікувати структуру об'єкта шляхом виділення її елементів, бо саме характер структури детермінує подальший алгоритм дослідження. Розрізняють об'єкти з простою або складною архітектонікою. Проста структура складається з елементів, кожний з яких є однорідним (гомогенним). У цьому випадку дослідження обмежується вивченням властивостей елементів конструкції, особливостей їх комбінації й взаємозв'язків. На підставі отриманих результатів робляться висновки щодо природи та сутності структури у цілому. У складній структурі кожен елемент є неоднорідним (гетерогенним) і має іманентну архітектоніку, тому алгоритм дослідження ускладнюється, стає багаторівневим.

Ю. Лотман інтерпретує процес структурного аналізу, як: «структурний опис будується на основі виділення в об'єкті, що описується, елементів системи й зв'язків, що залишаються інваріантними при будь-яких гомоморфних трансформаціях об'єкта» [9, 91]. У роботі Р. Барта «Структуралізм як діяльність» розкривається алгоритм цього процесу: дослідник «бере дійсність, розчленовує її, а потім возз'єднує розчленоване... У проміжку між цими двома об'єктами або фазами струралістської діяльності народжується щось нове, й це нове є не що інше як інтелігібельність¹ в цілому» [1, 255].

Р. Барт називає ці фази – операція членування й операція монтажу. Він замінює класичну бінарність аналіз–синтез постмодерністськими термінами, які найбільш точно відбивають сучасний світогляд та процеси, що виникли у мистецтві ХХ–ХХ ст., починаючи з колажів П. Пікассо й декупажів А. Матісса й закінчуючи предметним абстракціонізмом сучасних художників (В. Воїнов, Л. Борисов). Метод членування-монтажу стає домінуючим у багатьох видах сучасного мистецтва. Близьким за змістом бінарної опозиції членування-монтаж є бінарність реконструкція-реконструкція, що була запропонована Ж. Дерріда [4]. Під час реконструкції-реконструкції, так само як при бартовському членуванні-монтажі, здійснюється виявлення того унікального, що реалізується автором у тексті не усвідомлено й розуміється на інтуїтивному рівні.

Одним із фундаментальних понять структурного аналізу є поняття кордону. Реалізація структурної методології потребує чіткої демаркації поля дослідження, в межах якого планується визначити складові елементи об'єкта як системи й виявити внутрішні зв'язки між ними. У дослідницькій практиці культурології демаркація здійснюється різними способами: у формі обмежень можуть виступати місце, час, конкретні предмети й явища тощо. Структурна методологія особливо продуктивна в тих випадках, коли необхідно вивчити внутрішню структуру системи й сукупність внутрішніх зв'язків між її елементами. Вона знайшла широке застосування в культурології – в аналізі історико-етнографічних процесів культури К. Леві-Стросса [8], що дозволило створити структурну антропологію; в роботах Р. Барта [1], структурному психоаналізі Ж. Лакана [15].

Вибір дослідницького підходу залежить від мети дослідження, обраної теоретичної парадигми, аналітичної моделі (знакова – текстова), характеру структури об'єкта (однорідна – неоднорідна), а також меж поля дослідження.

Грунтуючись на тезі Ф. Соссюра щодо антиномії мови та мовлення [14], Ю. Лотман спромігся вийти за межі лінгвістики, транспонував структурний метод на матрицю мистецтва. Розглядаючи мистецтво як комунікаційний акт, він дійшов висновку: «Мистецтво – один із засобів комунікації. Воно, безперечно, здійснює зв'язок між передавачем і приймачем» [11, 4]. Така постановка питання дозволяє описати культурний феномен у загальних термінах теорії знакових систем, а також виділити у мистецтві те, що притаманне йому як особливій мові. Під мовою Ю. Лотман розуміє певну знакову систему з іманентною упорядкованою ієрархічною структурою, а витвір мистецтва він декларує як текст цією мовою. У такому сенсі можна говорити про «мову» театру, кіно, живопису, музики й про мистецтво в цілому як про певний вид мови.

Будь-який акт комунікації припускає обмін інформацією між адресантом й адресатом, який сприймає та інтерпретує повідомлення. У загальному випадку при комунікаційному акті ми маємо справу з двома видами відносин повідомлення на вході та виході каналу зв'язку: 1) збіг; 2) розбіжність, що викликана «шумами» в каналі зв'язку. Художня комунікація має іманентну специфіку. Розглянемо алгоритм комунікаційного акту у мистецтві. Адресант (художник), моделюючи повідомлення, співвідносить його з художніми традиціями, світоглядом та семіосферою своєї епохи, що обумовлює певний код повідомлення. Інформаційна цінність такого повідомлення значною

мірою залежить від таланту художника, його ціннісної шкали, повноти розкриття їм змісту інформації та рівня володіння обраною художньою мовою.

Завдання адресата – декодувати отриману інформацію, зберігаючи змістову адекватність надісланому повідомленню. Однак, проектуючи повідомлення на матрицю іманентної системи цінностей, що обумовлена власним досвідом, світоглядом епохи, картиною світу того суспільства, до якого він належить, адресат вносить елементи суб'єктивності у зміст отриманої інформації. Це призводить до деформації повідомлення. Від обраного адресатом дешифрувального коду залежить коефіцієнт кореляції інформації на вході та виході комунікаційної системи.

Слід звернути увагу на варіативність інтерпретації отриманої інформації, що виникає при її сприйнятті різними адресатами: індивідуальні відмінності людської особистості обумовлюють неоднозначність інтерпретації прийнятої інформації. Іншим чинником варіативності є багатозначність змісту знаково-символічної системи повідомлення. Яскравим прикладом є християнські символи-знаки у релігійному живопису, зокрема, хрест є не лише знаменням Розп'яття, він символізує також чотири сторони світу, чотири пори року, чотири стихії світу (земля, повітря, вода, вогонь) і, нарешті, чотири Євангелія.

Можливо декілька варіантів розгортання комунікаційно-трансляційного процесу в мистецтві, зокрема: 1) адресант й адресат знаходяться в одному хронотопі й дотримуються однакової ціннісної шкали; у цьому випадку для акту комунікації досить одного коду, загального для адресанта та адресата; 2) адресант й адресат знаходяться в одному хронотопі й дотримуються різних ціннісних шкал; для акту комунікації необхідно два коду: шифрувальний, за допомогою котрого надсилається інформація, й дешифрувальний для сприймання інформації адресатом; 3) адресант й адресат знаходяться в різних хронотопах і дотримуються різних ціннісних шкал; для сприйняття інформації адресатом дешифрувальний код повинен враховувати різницю в просторово-часових координатах та особливості ціннісних шкал адресанта й адресата.

Запропонований Ю. Лотманом підхід, дозволяє розглянути семіотичну систему не лише в ракурсі її архітектоники, але й з точки зору її функціонування в загальному полі культури.

У роботі «Культура й вибух» Ю. Лотман розширює можливості структурного методу. Грунтуючись на парадигмі «культура в цілому може розглядатися як текст» [10, 121], він транспонує метод на культурне поле взагалі. У рамках комунікаційної моделі він визначає: 1) одноманітно організований змістовий простір, систему з одним язиком; 2) «складно влаштований текст, що розпадається на ієрархію “текстів у текстах” і утворює складні переплетіння текстів» [10, 121]. У першому випадку описується ідеальна комунікативна модель, що передбачає повну ідентичність повідомлення на вході та виході системи зв'язку. Як наголошує Ю. Лотман, така «абстрактна модель комунікації має на увазі не тільки користування одним і тим же кодом, а й однаковий обсяг пам'яті у передавача й приймаюча» [10, 13], що в реальності рідко має місце.

Значно більш цікавий з точки зору аналізу інший варіант – інтертекст, коли по-різному закодовані частини тексту, що вирвані зі своїх природних змістових зв'язків, продумано вводяться автором у змістовий простір інтертексту. З особливою наочністю це виявляється в церковній архітектурі. Собори, що часто створювалися століттями, вбирали у себе стильові елементи різних епох (романського, готичного стилів), надаючи архітектоніці нового сенсу й звучання. Вивчаючи стильові нашарування, можна, зокрема, перевести мову просторових відносин на мову соціокультурних стосунків.

Отже, ми наблизилися впритул до аналізу інтертексту. На основі постмодерністської філософії, Р. Барт пише, що завдання цього аналізу «бачиться не в тому, щоб зареєструвати якусь стійку структуру, а скоріше в тому, щоб зробити рухому структуралізацію тексту (структуралізацію, котра змінюється від читача до читача протягом Історії), проникнути у змістовий обсяг твору, в процес означування... Наше завдання – помислити, уявити, пережити множинність тексту, відкритість процесу означення» [2, 425]. Простежимо логіку його міркувань: «Для проведення текстового аналізу ми використовуємо деяку сукупність дослідницьких процедур... Ми зведемо ці процедури до чотирьох пунктів.

1. Запропонований для аналізу текст розчленовується на сегменти (фраза, частина фрази, максимум група з трьох-чотирьох фраз), що примикають один до одного і, як правило, є дуже короткими... Всі ці сегменти є одиницями читання, тому я позначаю їх терміном “лексія” (lexie) ... Лексія – це довільний конструктор, це просто сегмент, у межах якого ми спостерігаємо розподіл сенсів.

2. Потім ми простежуємо сенси, що виникають в межах кожної лексії.

3. Наш аналіз буде будуватися за принципом поступового просування: крок за кроком ми повинні пройти весь текст ... Ця особливість нашого аналізу дуже важлива в теоретичному аспекті:

вона означає, що ми не прагнемо реконструювати структуру тексту, а прагнемо простежити за його структурацією й що структурація читання для нас важливіше, ніж композиція тексту.

4. Нам важливо показати відправні точки змістоутворення, а не остаточні результати (по суті, сенс є не що інше, як відправна точка). Основу тексту становить не його внутрішня, закрита структура, що піддається вичерпному вивченню, а його вихід в інші тексти, інші коди, інші знаки; текст існує через міжтекстові відношення, через інтертекстуальність» [2, 426–428].

Отже, головне завдання інтертекстуального аналізу, за Р. Бартом, є вивчення міжтекстових відношень, специфіки та кодів елементів текстової організації. Підійдемо до вирішення проблеми інтерпретації інтертексту з позицій діалогічного підходу й розглянемо у цьому контексті такі типи діалогових відносин як: міжтекстовий діалог; діалог суб'єкта та тексту; міжсуб'єктний діалог.

У контексті проблеми міжтекстового діалогу нас цікавлять такі питання: 1) зовнішні й внутрішні кордони інтертексту; 2) форми текстів, що вступають у діалог; 3) механізми міжтекстової взаємодії. Актуальність проблеми зовнішніх кордонів інтертексту є самоочевидною. Саме демаркація інтертексту дозволяє виокремити його змістове поле, в межах якого функціонують тексти, що привнесені автором в його простір. Крім того, фіксування кордонів дозволяє визначити й конкретизувати просторово-часову систему координат, соціокультурне середовище й аксіосферу, котрі визначили світосприйняття та ціннісну орієнтацію автора.

Не менш важливим є також питання внутрішніх кордонів інтертексту. По суті, інтертекст є результатом проникнення в семіосферу авторського тексту (тексту-реципієнта) “чужих” текстів (текстів-донорів). Чужим у цьому контексті називають тексти (або фрагменти текстів) з творів інших авторів, що запроваджені реципієнтом в інтертекст. Членуючи текст на окремі сектори, можна чітко визначити границі текстів-донорів.

Ю. Лотман називає дві спонукальні причини, що викликають інтерес до “чужого” тексту: «Першу можна визначити як “пошуки свого”, другу – як “пошуки чужого”» [9, 111]. У загальному випадку автор використовує текст-донор з метою підтвердження, уточнення, конкретизації власних думок, як відправну точку (парадигму) під час розробки нової концепції. І не обов'язково, щоб текст-донор та текст-реципієнт були синхронізовані в часі й репрезентовані однією культурною традицією. Вони можуть належати до одного з інтертекстом хронотопу (або різним хронотопам), вписуватися в одну з ним аксіосферу (або різні аксіосфери).

Тексти в полі інтертексту входять у контакт один з одним, але, як підкреслює М. Бахтін, «цей контакт є діалогічний контакт між текстами (висловлюваннями), а не механічний контакт “опозицій”, котрий можливий тільки в межах одного тексту» [3, 373]. Можна провести певну аналогію між процесом взаємодії текстів і культурною взаємодією у цілому: за кожним з них стоїть контакт суб'єктів (одиночних або колективних), що вступають у діалог.

Транспонуючи основні принципи культурної взаємодії на матрицю інтертексту, доходимо ряду висновків. По-перше, різними можуть бути форми взаємодії текстів – однобічна або двобічна. По-друге, варіативні й типи взаємодії текстів. Назвемо їх за аналогією з класифікацією Р. Редфілда, Р. Лінтона й М. Херсковіца: реакцією, адаптацією та сприйняттям [16].

Під реакцією розуміється повне відторгнення автором ідеї, закладеної в текст-донор. На протилежність реакції, для таких форм взаємодії, як адаптація та сприйняття, властиве придбання автором певних змістів текстів-донорів. Ці типи відрізняються лише результатом контакту, ступенем прийняття текста-донора. Так, у процесі адаптації під впливом текста-донора відбувається лише часткова заміна іманентних паттернів авторського тексту. При повній згоді автора з текстом-донором контакт закінчується його сприйняттям. Кожне відношення, зберігаючи свою специфіку, в той же час належить інтертексту, як деякій змістовій цілісності, що має власну природу, особливий замкнутий на себе принцип формоутворення.

Результат міжтекстового контакту залежить від ставлення автора до тексту-донору. В основі цього відношення лежить міжсуб'єктний діалог, що обумовлений рядом факторів, зокрема: ступенем відкритості реципієнта для сприйняття чужого тексту; його готовності до діалогу з автором-донором, який може знаходитися в іншому хронотопі й керуватися іншою ціннісною шкалою.

Це – загальна картина міжтекстових взаємин; в різних формах культури вона виглядає неоднаково. Як пише Э. Кассирер, «подібно до того, як сучасна філософія в пошуках точки опори в дослідженні мови висунула поняття “внутрішньої мовної форми”, на наш погляд, цілком допустимо припущення про існування аналогічної “внутрішньої форми” в релігії, міфі, мистецтві, науковому пізнанні, як і прагнення її виявити. Ця форма є не просто сумою або екстрактом з окремих феноменів цих галузей, а закон, який зумовлює їх побудову» [5, 107].

Важливо відзначити, що інтертекстуальний аналіз дає не тільки знання про “чужі” тексти (що є необхідною умовою для сприйняття авторського тексту), а також відкриває можливість реактуалізації сенсів тих, чия цінність була з часом девальвована, а вихідні конотації – втрачені (перевідкриття втрачених значень).

У середині ХХ ст. поле структурного аналізу значно розширюється: структурна методологія стає поліфункціональною, доповнюючись стратегіями функціонального, типологічного, психологічного та інших методів. За її допомогою вивчаються структури свідомості, психіки, мислення, мови, а також культури, історії та сучасного суспільства. Сфокусуємо увагу на декількох модифікаціях структурного методу.

Структурно-функціональний метод

Структурно-функціональний метод ґрунтується на фундаменті функціонального та структурного методів. Локалізація цього методу в соціогуманітарному знанні припадає на період класичної філософії (від Г. Спенсера до Е. Дюркгейма), а також на епоху неklasичної філософії (від А. Радкліфф-Брауна й Б. Малпиновського через П. Сорокіна до Т. Парсонса й Р. Мертона).

Якщо завдання структурного методу в його класичному варіанті обмежувалася вивченням архітектоніки об'єкту та його структурних зв'язків, завданням функціонального аналізу є дослідження форм і функцій культури, а також способів її впливу на зовнішній світ і соціальне середовище, то структурно-функціональний метод відкриває нові можливості в культурологічному дослідженні. Як більш ускладнена дослідницька технологія, він дозволяє досліджувати не тільки структурні, а й функціональні зв'язки всередині об'єкта дослідження, а також його функціональні зв'язки із зовнішнім середовищем.

В основі методу лежить парадигма щодо нерозривного зв'язку форми і функції культурного об'єкта. Зупинимось на культурологічному аспекті методу й розглянемо його крізь матрицю культура-текст-функція. «Якщо брати до уваги такі три категорії, як текст, функція тексту і культура, то можливі принаймні два загальні підходи. При першому культура розглядається як сукупність текстів. Тоді функція буде виступати відносно до текстів як свого роду метатекст.² При другому підході культура розглядається як сукупність функцій» [9, 133].

Інтерпретуючі культуру у ракурсі першого підходу, А. Радкліфф-Браун ґрунтується на припущенні, що «культура є інтегрованою системою. У житті конкретної спільноти кожен елемент культури відіграє особливу роль, виконує свою специфічну функцію...Тільки зрозумівши культуру як функціонуючу систему, ми зможемо передбачити результати будь-якого впливу, навмисного або невмисного, що чиниться на неї» [13, 634-635].

Цей висновок особливо важливий під час розробки проблеми міжкультурної взаємодії в умовах активізації євроінтеграційних процесів. Шляхом дослідження певної культури, як функціонуючої системи, вивчення функціональних зв'язків між її елементами можна з певним ступенем точності прогнозувати наслідки впливу на неї іншої культури.

Структурно-типологічний метод

Структурно-типологічний метод дослідження вирішує інші завдання, ніж структурно-функціональний. Якщо структурно-функціональний метод орієнтований на вивчення функціональних зв'язків між структурними елементами об'єктів, то структурно-типологічний спрямований на систематизацію, класифікацію та групування об'єктів дослідження за обраним критерієм. На відміну від формальної типологічної класифікації, цей метод дозволяє не тільки конституювати тотожність об'єктів, що утворюють групи, але й конкретизує результати типологічних досліджень на підставі аналізу їх структур.

Алгоритм структурно-типологічного аналізу об'єктів складається з таких фаз: вивчення структури кожного об'єкта дослідження шляхом його розчленування на окремі складові; визначення (за допомогою компаративного аналізу) культурних об'єктів з однаковими структурами та структурними зв'язками; об'єднання об'єктів з тотожними структурами в класи за обраним критерієм.

Декілька слів з історії виникнення цього напряму дослідження. Структурно-типологічний метод був введений у науковий обіг російським філологом-фольклористом В. Проппом у роботі “Морфологія чарівної казки” [12]. Поєднуючи дві методологічні моделі – структурну й типологічну, В. Пропп суттєво розширює можливості типологічних досліджень, але головне: він акцентує увагу дослідників на ключовій проблемі типологічного аналізу – коректному виборі критерію, за яким здійснюється культурна класифікація. На прикладі типізації чарівних казок, він показав, що критерій, будучи детермінованим метою та завданнями дослідження, повинен відповідати оптимальній технологічній схемі, яка веде до раціональної організації процесу дослідження.

Спектр критеріїв групування культурних феноменів дуже широкий, наприклад: за морфологічною ознакою; за місцем культурних феноменів у культурно-історичному процесі (історична типологія); за рівнем спільності людей (зокрема, регіональному, етнічному, національному); за рівнем стратифікації суспільства; за формами світогляду та суспільної свідомості; за галузями соціальної практики тощо.

Сформувавшись у лінгвістичному полі, структурно-типологічний метод поступово стає частиною методологічного інструментарію культурології й набуває назву – метод культуральної класифікації. У рамках цього методу за різними типологічними ознаками можуть групуватися об'єкти матеріального й духовного походження, соціальні явища й системи, прояви сутнісних якостей особистості в контексті соціокультурного розвитку суспільств тощо.

Структурно-психологічний метод

У сучасній культурології простежується тенденція активного використання психоаналітичної методології для аналізу культурних форм таких, як релігія, мораль, мистецтво, політика та ін. Грунтуючись на ідеях класичного фрейдизму й неофрейдизму, дослідники підходять до вивчення несвідомого у людській психіці, на основі різних позицій в інтерпретації культури та її зв'язку з людською психікою, що детермінує варіативність психоаналітичної методології.

Сфокусуємо увагу на методі структурно-психологічного аналізу, засновником якого є французький психіатр і психоаналітик Ж. Лакан. Звертаючись до сфери людської психіки, Ж. Лакан розглядає її несвідому складову з позицій структурної лінгвістики й семіотики: він зводить несвідоме до мовних структур. Основною лаканівської концепції є тези: 1) несвідоме структуроване подібно до мови; 2) несвідоме є мова Іншого [7]. Структуралістський підхід до вивчення несвідомого дозволив наблизитись до розуміння стійких універсальних мовних елементів – архетипів, котрі існують на несвідомому рівні людини, й з'ясувати їх роль у походженні та функціонуванні культурних форм.

Осмислення культури завжди пов'язане з поняттям суб'єкт, бо культура (в її класичному розумінні) є породженням людини, властива тільки їй. Ж. Лакан радикально змінює тлумачення поняття суб'єкт (що було рельєфно визначено декартівською формулою “Я мислю, отже, я існую”), а також переосмислює саму сутність зв'язку суб'єкта та культури. Якщо в рамках картезіанської традиції суб'єкт розглядався як носій свідомості й самосвідомості то, за Лаканом, він постає як функція культури. Тобто, не культура є атрибутом індивіда, а індивід виявляється атрибутом культури. Ключовим у лаканівській філософії стає поняття Інший, оскільки людина пізнає себе тільки в співвіднесенні з Іншим.

Структура людської психіки у лаканівській концепції, є сферою взаємодії тріади уявлюване-символічне-реальне. Під уявлюваним він розуміє комплекс ілюзорних уявлень, котрі людина створює сама про себе. Цей образ власного Я підпорядковується не принципу реальності, а логіці ілюзії. Символічне, за Ж. Лаканом, – це сфера соціокультурних норм і уявлень, що задаються індивіду суспільством і які індивід засвоює, в основному, несвідомо, символічно в процесі соціалізації. Реальне в інтерпретації Ж. Лакана є сукупністю біологічно породжуваних і психічно сублімованих³ потреб та імпульсів, які не дані свідомості індивіда у будь-якій доступній для нього раціоналізованій формі й виявляються через мову Іншого, що постійно корегується уявним.

Психоаналітична концепція Ж. Лакана розкрила існування інваріантних психічних структур, прихованих від свідомості, котрі визначають механізми поведінки людини та його культуротворчості.

Наукова новизна. Наукова новизна роботи полягає в концептуалізації структурного аналізу та осмисленні його в ракурсі культурологічних проблем. Концепція ґрунтується на таких методологічних парадигмах: культура є сукупністю знакових систем і культурних текстів; культурний об'єкт є системою з іманентною структурою; реалізація структурного методу потребує чіткої демаркації поля дослідження. На підставі порівняльного аналізу модифікацій моделі структурного методу дослідження виявлені: їх специфіка, мета, задачі, алгоритм та демаркаційні лінії поля дослідження. Простежені постмодерністські тенденції у структурному аналізі сучасної культурології.

Висновки. Отже, обґрунтована наукова доцільність використання структурного методу (з його модифікаціями) у культурологічному дослідженні. Наведені у статті теоретико-методологічні матриці вводять у сферу структурного аналізу культурології, детермінуючи пошук нових шляхів дослідження культурних феноменів.

Примітки

¹ Пермутация – зміна в послідовності певної кількості елементів системи.

² Інтелігібельний (лат. *intelligibilis* – розумоосяжний) – філософський термін, що позначає об'єкт, який осягається тільки розумом і не доступний почуттєвому пізнанню.

³ Метатекст – текстові елементи другого порядку, що виконують функції стосовно якогось первинного тексту.

⁴ *Сублимація* (лат. *sublimo* – піднімати, підносити) – психологічна категорія, що активно увійшла в гуманітарні науки ХХ ст. у фрейдистській інтерпретації. Згідно з З. Фрейдом, сублимація – це психічний процес, в результаті якого енергія природних чуттєвих інстинктів і потягів, бурхлива в несвідомій сфері людини, знаходить вихід у сфері свідомості та дії, перемикаючись, перетворюючись у творчу енергію людини у сферах науки, мистецтва та іншій соціально значимій діяльності, в усі феномени культури.

Література

1. Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика / Р. Барт; пер. с фр. Г. К. Косикова. – Москва: Прогресс, 1989. – 615 с.
2. Барт Р. Текстовый анализ одной новеллы Эдгара По / Р. Барт // Избранные работы: Семиотика: Поэтика / пер. с франц. Г. К. Косикова. – Москва: Прогресс, 1989. – С. 413–461.
3. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – Москва: Искусство, 1979. – 424 с.
4. Деррида Ж. Нечто, относящееся к грамматологии / Ж. Деррида; пер. с франц. Н. Автономовой. – Москва: Ad Marginem, 2000. – 511 с.
5. Кассирер Э. Философия символических форм / Э. Кассирер; пер. с нем. А. Н. Малинкина // Логика культуры. Антология / Отв. редактор-составитель С. Я. Левит. – СПб: Университетская книга, 2009. – 864 с.
6. Кристева Ю. Избранные труды: Разрушение поэтики / Ю. Кристева; Пер. с франц. Г.К. Кошелева и Б.П. Нарумова. – М.: РОССПЭН, 2004. – 656 с.
7. Лакан Ж. Четыре основные принципы психоанализа. Семинары: Книга XI (1964) / Ж. Лакан; пер. с франц. А. Черноглазова. – Москва: Изд-во «Гнозис», Изд-во «Логос», 2004. – 304 с.
8. Леви-Стросс К. Структурная антропология = *Anthropologie structurale* / К. Леви-Стросс; пер. с фр. В. В. Иванова. – Москва: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. – 512 с.
9. Лотман Ю. М. Избранные статьи в трех томах / Ю. М. Лотман. – Т. I: Статьи по семиотике и топологии культуры. – Таллин: «Александр», – 1992. – 247 с.
10. Лотман Ю. М. Культура и взрыв / Ю. М. Лотман. – Москва: Гнозис, Издательская группа «Прогресс», 1992. – 271 с.
11. Лотман Ю. М. Структура художественного текста [Электронный ресурс] / Лотман Ю. М. // Об искусстве. – СПб.: Искусство-СПБ, 1998. – 288 с. Режим доступа: http://adview.ru/wp-content/uploads/2015/09/Yu_M_Lotman_Struktura_Teksta.pdf
12. Пропп В. Я. Собрание трудов: в 4-х т. / В. Я. Пропп. – Москва: Изд-во «Лабиринт», 1998. – Т. 2.: Морфология «волшебной» сказки. Исторические корни волшебной сказки. – М.: Изд-во «Лабиринт», 1998. – 512 с.
13. Радклифф-Браун А. Историческая и функциональная интерпретации культуры и практическое применение антропологии в управлении туземными народами / А. Радклифф-Браун; пер. с англ. В. Г. Николаева // Антология исследований культуры. Интерпретации культуры. – 2-е изд. – Санкт-Петербург: Изд-во Санкт-Петербургского университета, 2006. – С. 633–635.
14. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики / Ф. де Соссюр; пер. с фр. А. М. Сухотина. – Москва: УРСС Эдиториал, 2007. – 257 с.
15. Lacan J. The four fundamental conceptions of psychoanalysis / Jacques Lakan; Translated by Alan Sheridan. – New York; London: W.W. Norton and Company, 1998. – 290 p.
16. Redfield R. Memorandum on the Study of Acculturation / R. Redfield, R. Linton, M.J. Herskovits // *American Anthropologist*. – 1936. – Vol. 38. – № 1. – P. 149–152.

References

1. Barthes, R. (1989). Selected Works: Semiotics: The Poetics. (G.K Kosikov, Trans). Moscow: Progress [in Russian].
2. Barthes, R. (1989). Text analysis of a short story by Edgar Allan Poe. Selected Works: Semiotics: The Poetics. (G.K Kosikov, Trans). Moscow: Progress [in Russian].
3. Bakhtin, M.M. (1979). Aesthetics of verbal creativity. Moscow: Art [in Russian].
4. Derrida, J. (2000). Something of Grammatology. (N. Avtonomova, Trans). Moscow: Ad Marginem [in Russian].
5. Cassirer, E. The philosophy of symbolic forms / Ernst Cassirer; translation from German by A.N Malinkin // *Logic of Culture. Anthology* / Ed. Editor and compiler S.Y Levit. – St. Petersburg: University Book, 2009. – 864 p.
6. Kristeva, J. (2004). Selected Works: The destruction of the poetics. (G.K. Koshelev & B.P. Narumov, Trans). Moscow: ROSSPEN [in Russian].
7. Lacan, J. (2004). The four basic principles of psychoanalysis. Seminars: Book XI (1964). (A. Chernoglazov, Trans). Moscow: Publishing House "Gnozic" Publishing House «Logos» [in Russian].
8. Levi-Strauss, C. (2001). Structural Anthropology = *Anthropologie structurale*. (V.V. Ivanov, Trans). Moscow: Publishing house Eksmo-Press [in Russian].
9. Lotman, Y.M. (1992). Selected articles in three volumes. Vol. I: Articles on semiotics and cultural topology. Tallinn: «Alexander» [in Russian].

10. Lotman, Y.M. (1992). Culture and explosion. Moscow: Gnosis Publishing Group «Progress» [in Russian].
11. Lotman, Y.M. (1998). The structure of a literary text. About Art. St. Petersburg: Arts, St. Petersburg. Retrieved from http://adview.ru/wp-content/uploads/2015/09/Yu_M_Lotman_Struktura_Teksta.pdf [in Russian].
12. Propp, V.Y. (1998). Collected Works: in 4 volumes. Moscow: Publishing House of the "Labyrinth". Vol. 2: Morphology of «magical» fairy tale. The historical roots of the fairy tale. Moscow: Published of "Labyrinth" [in Russian].
13. Radcliff-Brown, A. (2nd ed.). (2006). Historical and functional interpretation of Culture and practical application of Anthropology in the management of indigenous peoples. (V.G. Nikolaev, Trans). Anthology of Cultural Studies. Interpretation of Culture. St. Petersburg: Publishing House of the St. Petersburg State University [in Russian].
14. Sossyur, F. de. (2007). Course of General Linguistics. (A.M. Sukhotina, Trans). Moscow: Editorial URSS [in Russian].
15. Lacan, J. (1998). The four fundamental conceptions of psychoanalysis. (A. Sheridan, Trans) – New York; London: W.W. Norton and Company [in English].
16. Redfield R., Linton, R. & Herskovits, M. (1936). Memorandum on the Study of Acculturation. American Anthropologist, Vol. 38, 1, 149–152 [in English].

УДК 130.2:793.2

*Бабушка Лариса Дмитрівна,
кандидат філософських наук, доцент,
докторант кафедри історії та теорії культури
Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського
larisababushka@gmail.com*

ФЕСТИВАЦІЯ ЯК ГЛОБАЛЬНА ТЕХНОЛОГІЗАЦІЯ СВЯТА: ФІЛОСОФСЬКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Мета роботи. Проблема фестивалізації, викликана глобалізаційними процесами, постає специфічним складником буття людини в просторі культури й цивілізації. Криза традиції святкування, множинність свят корпоративного та представницького змістів призводить до підміни понять щодо сакрального та профанного модусів сучасної святкової реальності. **Методологія** дослідження полягає в застосуванні філософсько-культурологічного, феноменологічного, семиотичного та компаративного методів, котрі дозволяють узагальнити різноманітні підходи до свята, поєднати теоретичні та емпіричні рівні дослідження; виявити ритуальні коди святкової культури, виявити відмінність традиційного та сучасного свята. **Наукова новизна** розвідки полягає в осмисленні спорідненості/відмінності між традиційним та сучасним святом, виявленні фестивальної природи останнього в контексті маркетингової культури. Обґрунтування свята як ритуально-ігрової події, дозволяє виразити сутність різних форм свята; уточнити їх зміст і виявити коди святкового ритуалу. **Висновки.** З'ясовано, що традиційне свято поставало складовою частиною виробничого життєвого циклу людей. Щодо сучасного свята – це, перш за все, споживацька стратегія, викликана маркетинговою сучасної культури. Потреба в споживанні постала основоположною, відтак, сьогоденне свято стало явищем дещо штучним. Виявлено, що гонитва суспільства за подіями, перетворила його у «псевдоподію», породила форми, позбавлені глибинного життєвого сенсу, залишивши їм переважно видовишно-розважальний характер. Не маючи в собі історичної, традиційної компоненти, воно укладає цінність безпосередньо в самій дії, виключно в той момент, в який відбувається. Святковий симулякр зберігає у своїй основі ритуально-ігрову діяльність та шукає для свого втілення дедалі нових форм. Свято, з огляду на появу нових видів мистецтв, появи тих чи інших соціальних особливостей, зміни історичного часу, вбирає в себе найістотніші моменти, трансформуючись в ту модель, яка найбільш актуальна для суспільства, а саме фестивалізацію.

Ключові слова: свято, фестивалізація, культура, технологізація, глобалізація, маркетингова.

Бабушка Лариса Дмитриевна, кандидат философских наук, доцент, докторант кафедры истории и теории культуры Национальной музыкальной академии Украины им. П.И.Чайковского

Фестивализация как глобальная технологизация праздника: философско-культурологический анализ

Цель работы. Проблема фестивализации, вызванная глобализационными процессами, предстает специфическим компонентом бытия человека в пространстве культуры и цивилизации. Кризис традиции празднования, множественность праздников корпоративного и представительского смыслов приводит к подмене понятий относительно сакрального и профанного модусов современной праздничной реальности. **Методология** исследования заключается в применении философско-культурологического, феноменологического, семиотического и сравнительного методов, которые позволяют обобщить различные подходы к празднику, совместить теоретические и эмпирические уровни исследования; выявить ритуальные коды праздничной культуры, выявить отличие традиционного и современного праздника. **Научная новизна** работы заключается в осмыслении сходства/различия между традиционным и современным праздником, выявлении фестивальной природы последнего в контексте маркетинговой культуры. Обоснование праздника как ритуально-игрового события, позволяет выра-